

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Ребенка Валентина Володимировича
«Українське козацтво 1600–1622 років у працях краківської і
варшавської історичних шкіл», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія,
джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Історіографічні дослідження є невід'ємною й обов'язково складовою пізнавальної діяльності вченого-історика. Разом з тим саме вони, як ні які інші, вимагають найширшого застосування фахового інструментарію історика вищої кваліфікації, дозволяють дисертанту підтвердити правомірність своєї заявки на отримання офіційного наукового ступеня.

Традиційними завданнями проблемної історіографії є підведення підсумків вивчення певної наукової теми в попередній період, виявлення дискусійних або маловивчених питань, визначення шляхів подальшого дослідження проблеми. Не менш важливе завдання – виділити в працях попередників те, що має значення для сучасного етапу розвитку наукового знання (фактичний матеріал, ідеї, постановка проблеми тощо).

На сучасному етапі розвитку історичної науки зростає значення саме проблемної історіографії, яка виконуючи не лише наукові, а й історіософські, соціокультурні функції відіграє важливу роль в подальшому осягненні минулого. Таким чином, дисертаційне дослідження В. Ребенка «Українське козацтво 1600–1622 років у працях краківської і варшавської історичних шкіл» присвячено цікавій, малодослідженій, і вже тому актуальній для сучасної української історичної науки проблемі.

У своїй дисертації Валентин Володимирович обрав різноманітний науковий інструментарій, що поєднує в собі як традиційні, так й нові підходи наукового дослідження. Саме це допомогло автору в пошуках рішення надзвичайно складної проблеми взаємодії індивідуального, групового, соціального й універсального в історичному та історіографічному процесі. Отже, можна сміливо стверджувати, що дана робота відповідає світовим тенденціям розвитку історіографічного дослідження та виконана в рамках сучасної парадигми української історичної науки. У зв'язку з цим, на мою думку, В. Ребенок зробив доволі вдалу спробу дослідити складну проблему висвітлення історії українського козацтва 1600–1622 років у працях представників польської історіографії (краківської і варшавської історичних «шкіл»).

Структура роботи підпорядкована меті дослідження. Чітко визначені актуальність, об'єкт і предмет, наукова новизна та практичне значення, поставлені відповідні мета та завдання, обґрунтовано хронологічні, географічні межі та практичне значення дослідження.

У репрезентативно змістовному першому розділі охарактеризовано джерельну базу дисертації, подано історіографічний огляд проблеми, а також охарактеризовано використані методологічні підходи та методи дослідження (с. 19–47).

У першому підрозділі автором висвітлено джерела дослідження (с. 19-21) та історіографію проблеми (с. 21-28).. Достатньою та цілком репрезентативною є джерельна база дослідження. Так, автор використав узагальнюючі, спеціальні з козацької проблематики праці польських істориків ХІХ – початку ХХ ст. краківського та варшавського наукових осередків, а також рецензії на їх історичні дослідження. Крім того, В. Ребенок залучив і чимало архівних матеріалів з Бібліотеки ім. Зелінських Плоцького наукового товариства, фондів рукописної спадщини польських науковців Національної бібліотеки у Варшаві, Головного архіву давніх актів у Варшаві, бібліотеки та фондів архіву Ягеллонського університету.

У другому підрозділі В. Ребенок подав теоретико-методологічні засади вивчення «наукових шкіл», описав методи та пояснив свій термінологічний апарат (с. 28-48).

Отже, вважаю, що проведений автором огляд джерел та історіографії проблеми, обрані ним теоретико-методологічні засади дисертації надали можливість виконати поставлені завдання та досягти визначеної мети.

У другому розділі «Спільне й відмінне: політичні погляди, концептуальні положення, світоглядні основи краківської та варшавської шкіл» на основі архівних та біографічних матеріалів представлено колективний портрет учених краківської і варшавської шкіл, проаналізовано спільне та відмінне в їх політичних поглядах, науковій діяльності, суспільному житті (с. 48-81).

Підрозділ 2.1. «Краківська і варшавська історичні школи на тлі епохи» (с. 48-67) присвячено висвітленню історії варшавської та краківської «шкіл», життю і діяльності їх представників у межах Російської та Австро-Угорської імперій, що відзначалися поступовими і діаметрально протилежними змінами в розвитку освіти, науки у Варшаві й Кракові залежно від суспільно-політичних умов, які сформувалися після Січневого повстання 1863–64 рр.

Автор довів, що життя та діяльність представників краківської і варшавської історичних шкіл у межах Російської та Австро-Угорської імперій було суттєво відмінним у Королівстві Польському та Галичині, що впливало й на тогочасну історичну науку. Відмінності у ставленні до польських земель, які були наявні між двома імперіями ще у першій половині

XIX ст., чітко окреслилися протилежними політичними підходами вже після 1863–64 рр. Ці зміни були визначальними для розвитку освіти і науки на теренах колишньої польсько-литовської держави. На територіях, підконтрольних Російській імперії домінуючою стає репресивна русифікаційна політика, а в імперії Габсбургів цілком закономірно утверджується поступальна ліберальна політика щодо поляків (с. 67).

Безумовно, автору вдалося висвітлити історію краківської і варшавської історичних «шкіл», визначити етапи буття та створити їх колективні біографії.

Підрозділ 2.2. «Єдність протилежностей: краківська і варшавська школи» (с. 67-81) присвячено компаративному аналізу концептуальних засад двох шкіл/напрямів польської історіографії. Тут автору, на мій погляд, вдалося довести, що обидві школи стали результатами суспільно-політичних умов існування польського народу у складі Російської та Австро-Угорської імперій, що вони були своєрідними виразниками пасивного спротиву імперській політиці Петербургу й Відня. Отже наукові концепції «шкіл» відрізнялися залежно від специфіки порядків, які впроваджувалися на територіях, підконтрольних окремим імперіям.

Дослідник цілком слушно вважає, що обидві школи склалися в межах однієї епохи і лише на перший погляд відмінності між ними мають фундаментально протилежний характер. Насправді вони доповнюють одна одну в суттєвих моментах. Кожна зі «шкіл» репрезентувала один із важливих вимірів минулого польського народу, розглядаючи його крізь призму або держави, або народу. Кожна школа шукала причини занепаду давньої Речі Посполитої в минулому, створюючи синтетичну картину польської історії. Песимістичні погляди «краківців» загалом не суперечили теорії «відродження в занепаді» «варшавців» (с. 78-81).

У третьому розділі «Краківська історична школа» висвітлено життя, діяльність і наукові погляди провідних представників краківської школи – Ю. Шуйського, М. Бобжинського, С. Смольки та С. Тарновського (с. 82-130).

Підрозділ 3.1. «Українське козацтво початку XVII ст. в синтезі Ю. Шуйського «Історія Польщі відповідно до останніх досліджень» присвячено вивченню основної праці Ю. Шуйського (с. 82-101).

В. Ребенок, проаналізувавши «Історію Польщі...» Ю. Шуйського, справедливо стверджує, що історик був зосереджений насамперед на суспільно-політичній історії, але й не оминав її військових аспектів. На його думку учений, досліджуючи історію польської держави XVI-XVII ст. крізь призму міжнародних стосунків, суспільно-політичних процесів та військових подій, просто не міг не приділити уваги історії українського козацтва початку XVII ст., адже останнє відігравало в цих процесах помітну роль. Валентин Володимирович вважає, що історик акцентував на негативних наслідках

діяльності козацтва в міжнародних відносинах та обороні Речі Посполитої, вказував на неминучість польсько-козацького конфлікту у часи Б. Хмельницького. Утім, дослідник вважає, що саме завдяки Ю. Шуйському у колі краківських «станчиків» відбулося формування проукраїнського простору, що яскраво проявився під час « нової ери » у польсько-українських взаєминах у Галичині (с. 99-100).

У підрозділі 3.2. «Козацтво початку XVII ст. в «Нарисі історії Польщі» М. Бобжинського» висвітлено історію козацтва науковцем, який у своїх дослідженнях робив акцент на історії держави. Автор слушно зауважив – М. Бобжинський виявляв характерні для «краківців» переконання про те, що відсутність сильного уряду була головною причиною розпаду Польщі у XVIII ст. (с. 101-112).

Автор обґрунтовано вважає, що М. Бобжинський в своєму «Нарисі історії Польщі» зосереджувався на суспільно-політичній стороні історії й переважно оминав деталі військових подій XVII ст. Історика в першу чергу цікавила політична історія польської держави, всі події він розглядав крізь призму державності та особистостей, що творили історію Польщі. Загалом дослідник, негативно ставлячись до козацтва, недооцінив його роль і значення у подіях початку (с. 112).

Підрозділ 3.3 висвітлює візії козацтва С. Смольки та С. Тарновського (с. 82-130).

На думку В. Ребенка, С. Смолька розглядав козацтво крізь призму колонізації Великого степу. Історик вважав визначальним фактором, який вплинув на утворення козацтва, помилкову релігійну політику польських королів та невдалу економічну політику магнатів щодо осадників. Також автору вдалося встановити, що вчений оминав епоху Сигізмунда III Вази, адже не хотів досліджувати історичний період, з якого почалися процеси занепаду Речі Посполитої через необдуману політику королів.

Для С. Тарновського, вважає дисертант, козацька тематика також не була пріоритетною, але висвітлення її історії було обумовлено політичною метою відповідно до суспільних процесів в Галичині наприкінці 80-х – першій половині 90-х рр. XIX ст. Науковець надавав великого значення українським козакам, як важливому чиннику польсько-українських взаємин в I Речі Посполитій. Учений викладав історичний матеріал спрощено, у руслі політичної концепції польсько-українського примирення (с. 129-130).

У четвертому розділі «Варшавська історична школа» автор висвітлив знакові історичні праці представників варшавської наукової школи, в яких відображено їхні погляди на українське козацтво 1600–1622 рр.

Перший підрозділ присвячено козацькій проблематиці у науковому доробку Т. Корзона (с. 131-147). Автор обґрунтовано вважає, що українські козаки не були спеціальним об'єктом наукового дослідження варшавського

історика, але у його синтетичній праці «Історія воєн та військової справи в Польщі» наявна значна увага до історії українського козацтва. Т. Корзон, вважає дисертант, доволі позитивно оцінював роль козацтва на початку XVII ст., а особливо діяльність П. Конашевича (с. 147).

У другому підрозділі досліджено праці О. Яблоновського, в яких висвітлювалася історія козацтва початку XVII ст. (с. 148-165). В. Ребенок переконливо констатує, що польський історик досліджував козацтво лише у зв'язку з історією Польщі. Проте дослідник вказує, що О. Яблоновський чимало уваги присвятив П. Конашевичу-Сагайдачному, діяльність і особу якого він оцінював позитивно й, більше того, апологетично і без використання «грунтовних джерел». Для історика гетьман був символом мирного українсько-польського співіснування в межах спільної батьківщини Речі Посполитої (с. 164-165).

В третьому підрозділі «В. Смоленський – історіографічна оцінка краківської школи і його погляди на історію українських козаків» автором проаналізовано наукові погляди В. Смоленського (с. 165-187). У своїй визначальній праці «Історичні школи в Польщі...» учений гостро критикував науковий доробок краківської школи.

Важко не погодитись із думкою автора, що критика В. Смоленським істориків краківської школи хоч і була доречною та слушною, утім, почасти, перебільшеною. Варшавський історик применшував здобутки своїх краківських колег.

В. Ребенок слушно зауважив, що козацька тематика не була в центрі дослідницької уваги В. Смоленського. Історія козацтва висвітлювалась переважно в контексті колонізації «дикого степу». Початок XVII ст. історик висвітлював побіжно й участь козаків в них описував лаконічно.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу В. Ребенка, не можна оминати низки недоліків та упущень.

На мою думку, формулювання теми дисертації як «Українське козацтво 1600–1622 років у працях краківської і варшавської історичних шкіл» є не зовсім коректним, адже «школи», ані краківська, ані варшавська, не досліджували козацтво і не писали з цього приводу праць. Цим займалися конкретні особи, представники цих шкіл.

Характеристика джерельної бази роботи є занадто лаконічною (с. 19-21). Всього дві сторінки! Автором не було запропоновано критеріїв класифікації історіографічних джерел, відповідно ж відсутня й чітка класифікація джерельної бази дослідження. Також кидається у вічі й надмірно стисла «історіографія проблеми» (близько 8 сторінок). Крім того, історіографічний огляд має переважно описовий характер, дисертант чітко не виділив якісних етапів/періодів в історії вивчення проблеми.

Отже, в першому параграфі першого розділу «Джерела та історіографія проблеми» маємо дев'ять-десять сторінок, а в другому «Теоретико-методологічні засади вивчення наукових шкіл» – майже двадцять. Вважаю це недоречним дисбалансом, тим більше для спеціальності, за якою захищається дисертація. Також хотілося б порадити дисертанту взяти на озброєння сучасні підходи до вивчення наукових шкіл в історичній науці, акумульовані, наприклад, в узагальнюючих працях І.І. Колесник. З огляду на це, «краківську та варшавську школи» треба вважати радше «науковими осередками» чи «напрямами» в польській історіографії.

Водночас, як на мене, другий розділ дисертації «Спільне й відмінне: політичні погляди, концептуальні положення, світоглядні основи краківської та варшавської шкіл» (с. 48-81) є завеликим для теми дослідження, в центрі якого знаходиться проблематика українського козацтва 1600-1622 рр. у висвітленні представників краківської і варшавської історичних «шкіл». Думаю, що цілком вистачило б й одного підрозділу/параграфу. А так складається враження, що автор спочатку писав дослідження про краківську та варшавську «школи», а згодом, коли зрозумів, що тема є занадто масштабною, вирішив зосередитись на вужчій та актуальній для вітчизняної історіографії темі.

Серед недоліків третього та четвертого розділів необхідно відзначити їх переважно описовий характер. Автор, як на мене, зосередився на висвітленні поглядів польських істориків на українське козацтво початку XVII ст. і практично поза його увагою залишився загальноісторіографічний контекст, в першу чергу – концептуальні засади та здобутки української історичної науки. Думаю, що було б доречним висвітлити погляди на проблему не лише польських, а й українських, російських істориків, порівняти їх.

Крім того, некоректним є твердження автора про те, що «наукові здобутки однієї школи доповнювалися здобутками іншої, створюючи об'єктивну картину польського минулого» (див. с. 11 автореферату та с. 190 дисертації) у зв'язку із заявленою основною проблематикою дисертації про українське козацтво початку XVII ст. Отже, виходить, що у дискусіях між краківською і варшавською «школами» народилася об'єктивна істина, неупереджений погляд на українське козацтво як складову частину історії Польщі!

Також, вважаю, що без відповіді залишилися такі питання: Чи були і в чому полягали здобутки польських учених у дослідженні зазначеної проблематики (наприклад – введення у науковий обіг нових джерел, нові інтерпретації тощо)?; Яким був вплив цих здобутків (якщо вони були) на подальшу наукову розробку козацької тематики протягом кінця XIX – XX ст.?; Рецепція поглядів істориків краківської та варшавської «шкіл» в польській та українській історіографії на сучасному етапі тощо.

Утім, вказані дискусійні моменти та помічені недоліки суттєво не впливають на оцінку загального рівня дисертації, яка відноситься до оригінальних історіографічних студій. Її автор провів серйозне наукове дослідження та отримав нові якісні результати, що мають поважну новизну та дозволяють суттєво доповнити наші уявлення щодо історіографії проблеми.

Одержані В.В.Ребенком дослідницькі результати мають важливе наукове і практичне значення, а тому, на мою думку, як офіційного опонента, їх можна рекомендувати до впровадження.

Насамкінець відзначимо, що В.В.Ребенок послідовно виконав вимогу щодо ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації. Результати дисертаційного дослідження знайшли оптимальне віддзеркалення в наукових публікаціях автора з даної теми та здобули достатню апробацію.

Вважаю, що дисертація Ребенка Валентина Володимировича «Українське козацтво 1600–1622 років у працях краківської і варшавської історичних шкіл» є цілісним завершеним науковим дослідженням, виконана на належному теоретичному рівні й відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 року та №1159 від 30.12.2015). Все це дає підстави вважати, що Валентин Володимирович Ребенок заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за обраною спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук,

професор кафедри історії України

Київського університету імені Бориса Грінченка

В. Андреев

